

Українська фольклористика в історико-педагогічному вимірі

Вовк М. Фольклористика у класичних університетах України (друга половина XIX – перше десятиліття XXI століття) : теорія і практика: монографія. – К. : Інститут обдарованої дитини, 2014. – 419 с.

Українська фольклористика як органічна складова гуманітарних наук вирізняється високим ступенем внутрішньодисциплінарної організації, структурованості і загалом комплексності, хоча й розвивалася здебільшого в Україні несприятливих суспільно-історичних обставинах, зумовлених тривалою бездержавністю.

Із самих початків становлення фольклористики на зламі XVIII–XIX ст., коли вона йшла в авангарді української гуманітаристики, спостерігаємо її системно-поступальний розвиток як *науково-дослідної галузі*, підтримуваний і в усі наступні періоди історичного життя українського народу. Винятком є доба радянського тоталітаризму, коли українські фольклористичні студії було зупинено фізичним винищенням адептів науки. Із другої половини XIX ст. в історії української фольклористики, яка перед тим була переважно справою особистісною, розпочинається важливий процес інституалізації – *виникнення наукових осередків*, які об'єднували зусилля широкого кола дослідників і поціновувачів народної творчості, що надало фольклористичній праці системності. Один із найяскравіших ранніх прикладів цього процесу – діяльність Південно-західного відділу Російського географічного товариства (1873–1876 роки) та результати його статистично-етнографічної експедиції Україною, які надруковано капітальним семитомним збірником матеріалів і досліджень “Труды этнографическо-статистической экспедиции в Западно-Русский край” (1872–1878)¹. А класичним зразком реалізації процесу інституалізації української фольклористики є, без сумніву, праця Етнографічної комісії Наукового товариства імені Шевченка у Львові (заснованої 1898 р.) – фактично повноцінної академічної інституції.

Злам XIX–XX ст. позначився ще кількома важливими процесами із внутрішнього “облаштування” української науки про фольклор. Поява спеціальних *історичних розправ* про українську фольклористику О. Пипіна², М. Сумцова³,

¹ Труды этнографическо-статистической экспедиции в Западно-Русский край, снаряженной Императорским Русским Географическим Обществом. Юго-Западный отдел. – Санкт-Петербург, 1872–1878. – Т. I–VII.

² Пыпин А. История русской этнографии. – Санкт-Петербург, 1891. – Т. 3. Этнография малорусская.

³ Сумцов Н. Современная малорусская этнография. – Киев, 1893–1897. – Часть 1–2.

І. Франка¹, а дещо згодом капітальна "Історія української етнографії" Ф. Колесси (1940-і роки)², утвердили її статус уже як класичної науки. Книга Бориса Грінченка "Література українського фольклору. 1777-1900" (Чернігів, 1901) поклала початок *бібліографуванню фольклористичного доробку* – праці конче необхідні для поступального розвитку науки. Згодом цей гідний почин продовжили О. Андрієвський³ та М. Мороз⁴.

З початком ХХ ст. окреслився новий вектор розвитку української фольклористики – її *організація й утвердження як викладової дисципліни*⁵, що відбувалося через уведення фольклору як повноцінного об'єкта студій в курси історії української словесності (О. Барвінського, І. Франка, М. Грушевського), появу навчальних посібників з української словесності (Ф. Колесси⁶), навчальних програм і спеціалізацій (у Київському університеті у 1910-х роках, у Львівському таємному університеті у 1920-х роках). Лише запанування з 1920-х років на українських землях антиукраїнських тоталітарних режимів (СРСР та Польщі) перервало цілком логічне викінчення цього процесу створенням в університетах спеціальних кафедр фольклористики, що – глибоко символічно – повноцінно відбулося тільки з відновленням Української держави на початку 1990-х років і триває досі⁷.

Оця більш ніж столітня історія розвою фольклористики у формі викладової дисципліни вже давно потребувала широкого історико-теоретичного осмислення. Осмислення, потрібного науці фольклористиці не лише для формальної сатисфакції досягнутого рівня, а й для з'ясування й розроблення перспективних напрямів і форм її дальшого поступу. Тому вельми відродно було дізнатися, що фаховий фольклорист М. Вовк (вихованка кафедри фольклористики Київського національного університету імені Тараса Шевченка) взялася за цю проблематику, і власне в історико-педагогічному вимірі, обравши її об'єктом свого докторського дослідження зі спеціальності "історія педагогіки". Актуальність дослідницької мети і завдань

¹ Розвідка Івана Франка "Огляд праць над етнографією Галичини в ХІХ в." уперше була оприлюднена у формі реферату "Le Mouvement Traditionniste en Galicie, dans le courant du ХІХ siècle" ("Етнографічний рух у Галичині в ХІХ ст.") на Конгресі фольклористів (10-12 вересня 1900 р.), що відбувся у рамках Всесвітньої виставки у Парижі. Реферат згодом побачив світ у збірнику конгресу: Exposition Universelle Internationale de 1900. Congrès International des Traditions Populaires tenu à Paris du 10 au 12 septembre 1900. – Paris, 1902. – S. 90-91. Повністю стаття була надрукована лише 1928 р.: Первісне громадянство та його пережитки на Україні. – К., 1928. – Вип. І. – С. 157-163.

² Задумана 1940 р., праця була написана упродовж 1942-1946 років, однак друком побачила світ лише у 2005 р.: Колеса Ф. Історія української етнографії / НАН України, ІМФЕ імені Максима Рильського; передмова Ганни Скришник. – К., 2005. – С. 368 с

³ Андрієвський Олександр. Бібліографія літератури українського фольклору. – Київ, 1930.

⁴ Мороз М. Бібліографія українського народознавства. – Львів, 1999. – Т. І. Фольклористика (1917-1998). – Кн. 1-2.

⁵ Перші спроби ввести народну словесність у систему університетської освіти можна датувати ще першою половиною ХІХ ст. За свідченням П. Куліша, про високу мистецьку цінність української народної пісні у своїх лекціях один із перших говорив студентам Київського університету М. Максимович: "...А київський професор Максимович почав з університетської кафедри глаголати про лиричну і етичну красу українських співів" (Куліш П. Нарис історії словесности русько-української // Твори Пантелеймона Куліша / Видане товариства "Просвіта". – Львів, 1910. – Т. 6. – С. 426. – (Руська письменність. – VI. 6).

⁶ Огляд українсько-руської народної поезії. Написав Філярет Колеса. Коштом і заходом Товариства "Просвіта". – Львів, 1905. – (Видання товариства "Просвіта". – Число 302-303. – Книжечка 7-8). Колеса Ф. Українська усна словесність (Загальний огляд і вибір творів). – Львів, 1938. – (Науково-популярна бібліотека Товариства "Просвіта". – Ч. 1-4 (22)).

⁷ Кафедра української фольклористики імені академіка Філарета Колесси Львівського національного університету імені Івана Франка (відкрита 1 вересня 1990 р. з ініціативи проф. Теофілія Комаринця), кафедра музичної фольклористики Львівської національної музичної академії імені Миколи Лисенка (заснована 1 грудня 1991 р. з ініціативи проф. Богдана Луканюка), кафедра фольклористики Київського національного університету імені Тараса Шевченка (створена 1991 р.), кафедра музичної фольклористики Національної музичної академії України імені Петра Чайковського (заснована 1993 р.).

очевидна: комплексний аналіз теорії і практики вивчення й викладання фольклору та фольклористики у класичних університетах України другої половини ХІХ – початку ХХІ ст. з акцентом на з'ясування теоретико-методологічних засад і специфіки освітньої практики викладання фольклору та фольклористики. Окремим завданням було наголошено також простеження сучасних тенденцій і перспектив розвитку фольклористики у класичних університетах.

Важливим етапом докторського дослідження Мирослави Вовк стала поява у 2014 р. монографічної праці (“Фольклористика у класичних університетах України (друга половина ХІХ – перше десятиліття ХХІ століття): теорія і практика”)¹. Праця вражає масштабністю охоплення предмета дослідження і в хронологічному (це передусім період другої половини ХІХ – початок ХХІ ст., однак зародження освітніх традицій вивчення фольклору авторка простежує ще від ХІ століття), і в географічному вимірі (історичні та сучасні терени України). Такий підхід вимагає високої організованості та великої мобільності у дослідницько-пошуковій праці, але в результаті науковець отримує цікавий фактологічний матеріал і досвід особистої комунікації. Нам, зокрема приємно згадати фахове спілкування з Мирославою Вовк 2012 р. під час її перебування у Львівському національному університеті імені Івана Франка на студіях історії фольклористики у нашому Університеті та навчально-педагогічного доробку кафедри української фольклористики імені академіка Філарета Колесси.

Монографічне дослідження “Фольклористика у класичних університетах України (друга половина ХІХ – перше десятиліття ХХІ століття): теорія і практика” структуроване за хронологічно-проблемним принципом. Погляд на українську фольклористику крізь призму освітньої методології та практики дав змогу оприятити і простежити незауважані досі тенденції її історичного розвою. Представлена у роботі періодизація розвитку фольклористики як викладової дисципліни у другій половині ХІХ – на початку ХХІ століття, на нашу думку, заслуговує на увагу істориків української науки цікавим упорядкуванням історичних фактів (і загальновідомих, і менш знаних широкому колу фахівців) та новим акцетуванням етапних моментів, віх. Отож, у розвої української фольклористики упродовж другої половини ХІХ – початку ХХІ ст. дослідниця визначила п'ять періодів²: *Перший період* – 1848–1901 роки – утвердження професійних засад української фольклористики у класичних університетах, зародження системи фольклористичної підготовки філологів та істориків. Початок цих процесів пов'язано із заснуванням першої кафедри руської словесності у Львівському університеті³ під керівництвом Якова Головацького. *Другий період* – (1902–1950 роки) – професіоналізація та інституалізація у фольклористичній галузі, пов'язані із діяльністю університетських і академічних фольклористичних осередків у класичних університетах, Всеукраїнській академії наук, згодом в Інституті фольклору АН УРСР. Верхньою межею цього періоду М. Вовк поклала діяльність Комісії з підготовки програм слов'яно-російського відділення на історико-філологічному факультеті Київського університету (1902 р.). Результатом діяльності комісії став навчальний план слов'яно-російського відділення за шістьма спеціалізаціями, з яких шостою була “народна словесність”⁴.

¹ Вовк М. Фольклористика у класичних університетах України (друга половина ХІХ – перше десятиліття ХХІ століття): теорія і практика: монографія / науковий редактор проф. Олена Семенов. – Київ: Інститут обдарованої дитини, 2014. – 419 с.

² Там само. – С. 37–38.

³ Тут і наскрізно у книзі, аналізуючи розвиток фольклористики у класичних університетах ХІХ і до середини ХХ ст., М. Вовк називає Львівський університет Університетом Яна Казимира. Однак таку назву Львівський університет мав хіба у міжвоєнну добу, у 1919–1939 роках, коли, до речі, був одним із центрів польського шовінізму. У 1817–1918 роках Львівський університет мав ім'я цесаря Франца І.

⁴ Вовк М. Фольклористика у класичних університетах України (друга половина ХІХ – перше десятиліття ХХІ століття): теорія і практика ... – С. 160.

Власне чи не єдиним (і, на жаль, нетривким) фактом інституціоналізації української фольклористики цього періоду у формі університетської кафедри і спеціальності була наукова та педагогічна праця кафедри фольклору та етнографії Львівського університету під керівництвом акад. Ф. Колесси (1939–1947 роки). *Третій період* – 1951–1989 роки – розвиток української фольклористики в умовах радянського ідеологічного тиску. Початковою віхою періоду покладено запровадження у зміст філологічної підготовки у вищих навчальних закладах підрадянської України курсу “усна народна поетична творчість” за уніфікованою програмою, що її у 1950 р. підготували працівники Київського університету імені Тараса Шевченка та ІМФЕ під керівництвом П. Попова. *Четвертий період* – 1990 – початок ХХІ ст. – інноваційний поступ української фольклористики у класичних університетах України, детермінований відновленням Української державності та позначений такими важливими подіями, як створення спеціалізованих фольклористичних кафедр – української фольклористики імені академіка Ф. Колесси Львівського національного університету імені Івана Франка та кафедри фольклористики Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Запропонована періодизація як перша спроба розгляду особливостей освітнього розвитку української фольклористики, звісно, ще потребуватиме фактологічних уточнень, що є неминучим для праць історичного характеру та пов’язане з появою нових документів і фактів. Виникають деякі застереження і щодо універсальності принципів періодизації: якщо перші два періоди виокремлено за внутрішніми ознаками розвитку науки – “утвердження професійних засад української фольклористики в умовах класичних університетів” та “професіоналізація та інституціоналізація у фольклористичній галузі”, то наступний – за ознакою зовнішньою, контекстною – ідеологічний тиск на фольклористику з боку радянського окупаційного режиму. Цей страшний тиск, як відомо, кардинально змінив, власне знищив зміст, методологію, усю життєдіяльність української науки – і саме ці зміни, на нашу думку, мали би фігурувати у термінологічному визначенні третього періоду, а також визначати його межі: зафіксувати початок цього періоду кінцем 1920-х років. А формальне запровадження у 1950-х роках курсу “усна народна поетична творчість” мало на меті радше звести популярні серед українців фольклористичні зацікавлення на “правильні марксистсько-ленінські рейки” та приховати і увесь доробок класичної фольклористики, і факти її нелюдського знищення у 1930-х роках.

У межах визначених періодів М. Вовк висвітлила культурно-історичний і суспільний контексти освітнього розвитку української фольклористики. Зміст, форми і методи, теорію і практику вивчення та викладання фольклору і фольклористики у класичних університетах України розглянуто шляхом аналізу і індивідуального науково-педагогічного доробку університетських викладачів, і колективних напрацювань університетських та академічних фольклористичних осередків (науково-дослідних інститутів і центрів, кафедр). Тут, щоправда, обмежившись предметним полем лише “класичних університетів”, М. Вовк цілком залишила поза дослідницькою увагою освітній поступ музичної фольклористики, що вважаємо таки необґрунтованим. Не маючи належної кваліфікації, щоб фахово аналізувати навчально-методичні напрацювання музичних фольклористів, авторка принаймні повинна була би “бачити” та відстежувати основні віхи розвитку цієї спорідненої галузі як викладової дисципліни, спеціальності, її інституціоналізації у формі навчально-методичних кабінетів, лабораторій, кафедр. Така проекція є конче необхідною, бо обидві галузі – фольклористика словесна і музична – тісно пов’язані між собою. Це лише сучасний бюрократичний (міністерський) поділ наук розігнав їх у різні “галузі знань”, а насправді їх поєднують спільність об’єкта і предмета досліджень, постаті їх сподвижників, аналогічна проблематика та спільна історія.

Потрібно відзначити також, що у процесі виконання докторського проекту М. Вовк розробила та впровадила навчально-методичний комплекс, мета якого залучити у процес професійної підготовки сучасних філологів-фольклористів проаналізований досвід викладання фольклору і фольклористики у провідних університетах України середини ХІХ – початку ХХІ ст. Маємо на увазі, зокрема: програму спецкурсу “Фольклористика у класичних університетах України: історико-педагогічний аспект” (Київ, 2013); методичні рекомендації “Вивчення фольклористичної спадщини викладачів класичних університетів України (ХІХ–ХХ століття)” (Київ, 2014); навчальний посібник “Фольклористика у класичних університетах України (друга половина ХІХ – початок ХХІ століття)” (Київ, 2014).

Підсумком докторського проекту М. Вовк став успішний захист 24 грудня 2014 року дисертації “Теорія і практика вивчення фольклористики у класичних університетах України (друга половина ХІХ – початок ХХІ століття)” на засіданні спеціалізованої вченої ради Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих Національної академії педагогічних наук України (м. Київ) та присудження наукового ступеня доктора педагогічних наук за спеціальністю “загальна педагогіка та історія педагогіки”.

Андрій ВОВЧАК